

ЗООМОРФНА ПЛАСТИКА ПЛЕМЕН ГОЛІГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У ПОДНІСТЕР'І

Багаторічні дослідження пам'яток голіградської групи, проведені в українському лісостеповому Подністер'ї у післявоєнні роки, дали можливість серед значної кількості різноманітних керамічних виробів виділити матеріал, що може служити надійною основою для вивчення предметів пластики, в яких відображені світогляди землеробських племен і релігійні уявлення тогочасного населення. Ці теракотові знахідки виявлені виключно на поселеннях і городищах культури фракійського гальштату.

Перші скульптурки тварин, що відносяться до пам'яток голіградської групи, були відомі давно і розглядались як зображення коней [Свешніков, 1964, с. 53, табл. I, 16, 17; Крушельницька, 1976, рис. 13, 8; Малеев, 1976, рис. 3, 2, 3]. Чудові, різноманітні за своїм змістом предмети пластики у великій кількості одержані автором під час багаторічних досліджень, проведених Київським університетом на городищах Кривче та Лисичники.

Значні за площею розкопки останніх років здійснені на поселеннях та городищах цієї культури, дозволили одержати багатий керамічний матеріал, у тому числі і предмети пластики, опубліковані згодом автором [Малеєв, 1989; 1991; 1992]. Серед цих скульптурок був виділений окремий тип антропоморфної теракоти, що досліджувався одночасно та незалежно з румунськими археологами і виділений в окремий тип, що одержав в науці назву Кривче-Теляк [Laslo, 1996, с. 351–362, Малеев, 1998, с. 97–108; Малеев, 1999, с. 71–75].

Зросла та урізноманітнілась колекція зооморфної пластики, кількість предметів якої значно переважає антропоморфну. Серед скульптурок тварин є багато фрагментованих, що утруднює чи повністю виключає їх видове визначення. Тільки порівняно невелика кількість цих виробів знаходилась у місцях їх первісного використання, ускладнюючи цим визначення їх призначення.

Статуетки виготовлені з жовтої та сірої глини з домішкою шамоту. Поверхня у більшості випадків ретельно згладжена або дбайливо лискована.

Узагальнення та аналіз одержаних матеріалів дали можливість окреслити найхарактерніші морфологічні риси зооморфної пластики і створити її типологічну класифікацію, по можливості визначити призначення статуеток тварин та виділити їх основні групи відповідно до видової приналежності.

Серед перших знайдених предметів пластики виділялись *скульптурки коней*. Вони представлені фігурками з міцним торсом. Круп злегка вигнутий, короткий хвіст знаходиться у горизонтальному положенні. Високі ноги передані схематично. Характерною визначальною рисою є висока, струнка шия з чітко переданою зашипами гривою (рис. 1). При реалістичному трактуванні корпусу, крупу і шиї привертає увагу крайня схематизація зображення голови, а в деяких випадках голова і ноги непропорційно малі.

Такі скульптурки походять з Городниці (рис. 1, 4, 5) [Śmiszko, 1939, р. 69–73; Свешніков, 1964, табл. I, 16, 17; Малеев, 1989, табл. I, 3, 4; 1992, обр. I, 4, 5], Залісків (рис. 1, 3) [Крушельницька, 1976, рис. 13, 8; Малеев, 1989, таб. I, 1, 2; 1992, обр. I, г], Магали*. На фігурках з поселення Заліски наколами зображені очі та рот. Фігурка з городища Кривче має у гриві отвір (рис. 1, 8) [Малеєв, 1989, таб. I, 8; 1992, обр. I, а] для підвішування чи упряжі в модельку візочка, коліщата від якого були знайдені разом з ним в одній господарській ямі. Колекція з городища Лисичники включає фігурки, на окремих з яких гострим знярядям

* Розкопки Г. І. Смірної. Матеріали з них зберігаються у фондах Чернівецького обласного краєзнавчого музею.

позначені очі та невеличкими заглибленими трикутниками передані морда та зображені стоячі, злегка відігнуті назад вуха [Maleev, 1996, rys. I, 3, 4]. Цікавою є фігурка з цього городища, на якій буро-червоною фарбою поперек шії спереду нанесені три паралельні смуги (рис. 1, 9). [Малеєв, 1989, таб. I, 7; 1992, обр. I, б]. Здебільшого довжина цих скульптурок сягала 5 см, а висота 3,5–4 см.

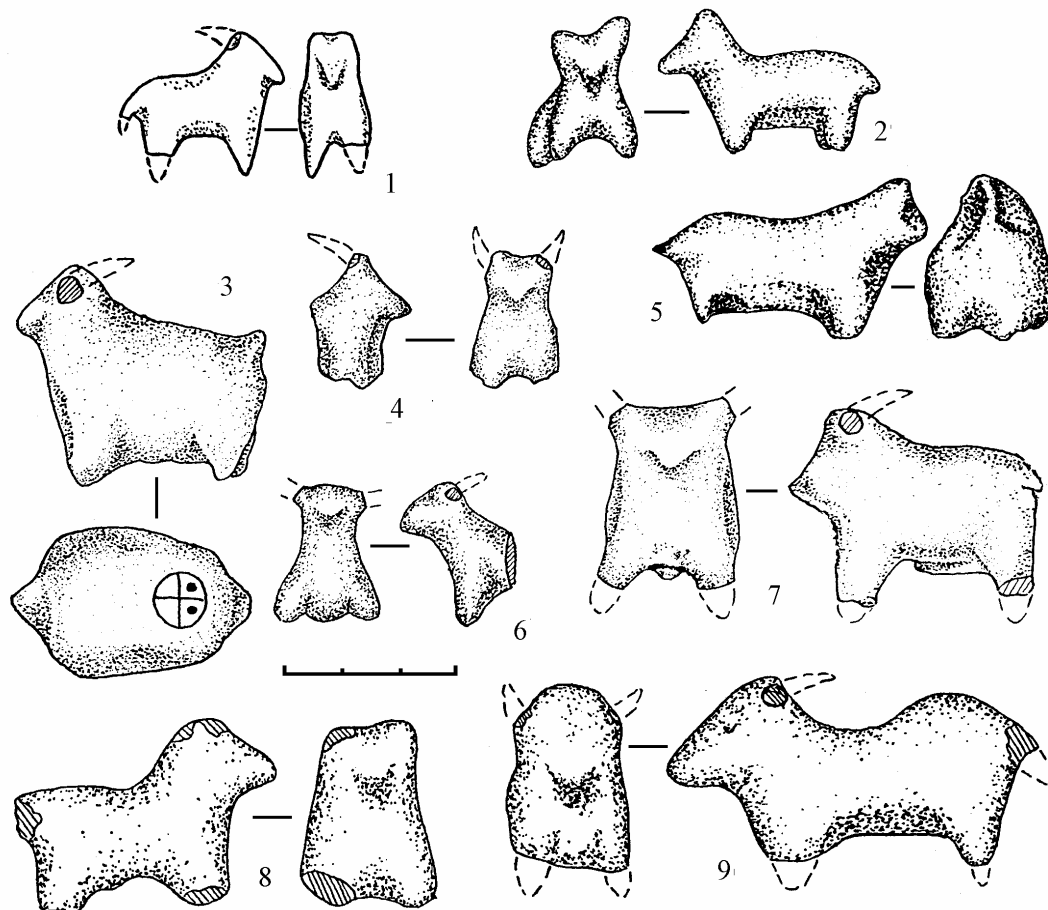

Рис. 1. Зооморфна пластика з голіградських поселень у Подністер'ї. Скульптурки коней. 1, 6 – Заліски; 2, 3, 7, 9–11 – Лисичники; 4,5 – Городниця; 8 – Кривче
 Fig. 1. Zoomorphic plastic from Holigrady group settlements in Dnister region. Figures of horses. 1, 6 – Zalisky; 2, 3, 7, 9–11 – Lysychnyky; 4,5 – Horodnytsia; 8 – Kryvche

Кінь був одним з важливих видів домашніх тварин, що наглядно підтверджують предмети кінської збруї, хоч на території регіону вона могла належати як гальштатським, так і кіммерійським бойовим коням. Коней використовували як тяглову силу в упряжі; про це красномовно свідчать досить поширені в культурі фракійського гальштату знахідки глиняних модельок коліщат, які повторюють конструкцію колеса до воза.

Скульптурки свиней зображують тварин з міцним широким туловом, широкою тупою головою, мордою та вухами. Шия відсутня. Ноги короткі. Відмінною рисою є настовбурчену вздовж хребта шерсть на холці (передана дрібними защипами). Хвіст невеличкий, короткий, інколи з характерним завитком (рис. 2, 1). Як правило, скульптурки свині відрізняються від таких же фігурок, що зображують кабана. Досі такі фігурки відомі тільки з городища Лисичники (рис. 2) [Малеєв, 1989, табл. II; 1992, обр. 2; Maleev, 1996, s. 366; rys. 1,7]. Одна така чудова фігурка з городища Лисичники зображує спрямовану вперед мускулисту фігуру сильної тварини (рис. 1, 5) [Малеєв, 1989, табл. III, 3; 1992, обр. 2б]. Вона має вуха, що стирчать вперед, короткі міцні мускулисті ноги та настовбурчену на спині шерсть. Вздовж живота защипами та

насічками зображені два ряди сосків (по шість). Кінчики ніг та морди відбиті. Фігурка з великим реалізмом та майстерністю зображує свиню, що приготувалась до атаки, очевидно, захищаючи своїх поросят. На спині однієї з фігурок кабана збереглися сліди червоної фарби [Малеєв, 1989, табл. II, 4; 1992, обр. 2в]. Довжина скульптурок від 2 до 7 см.

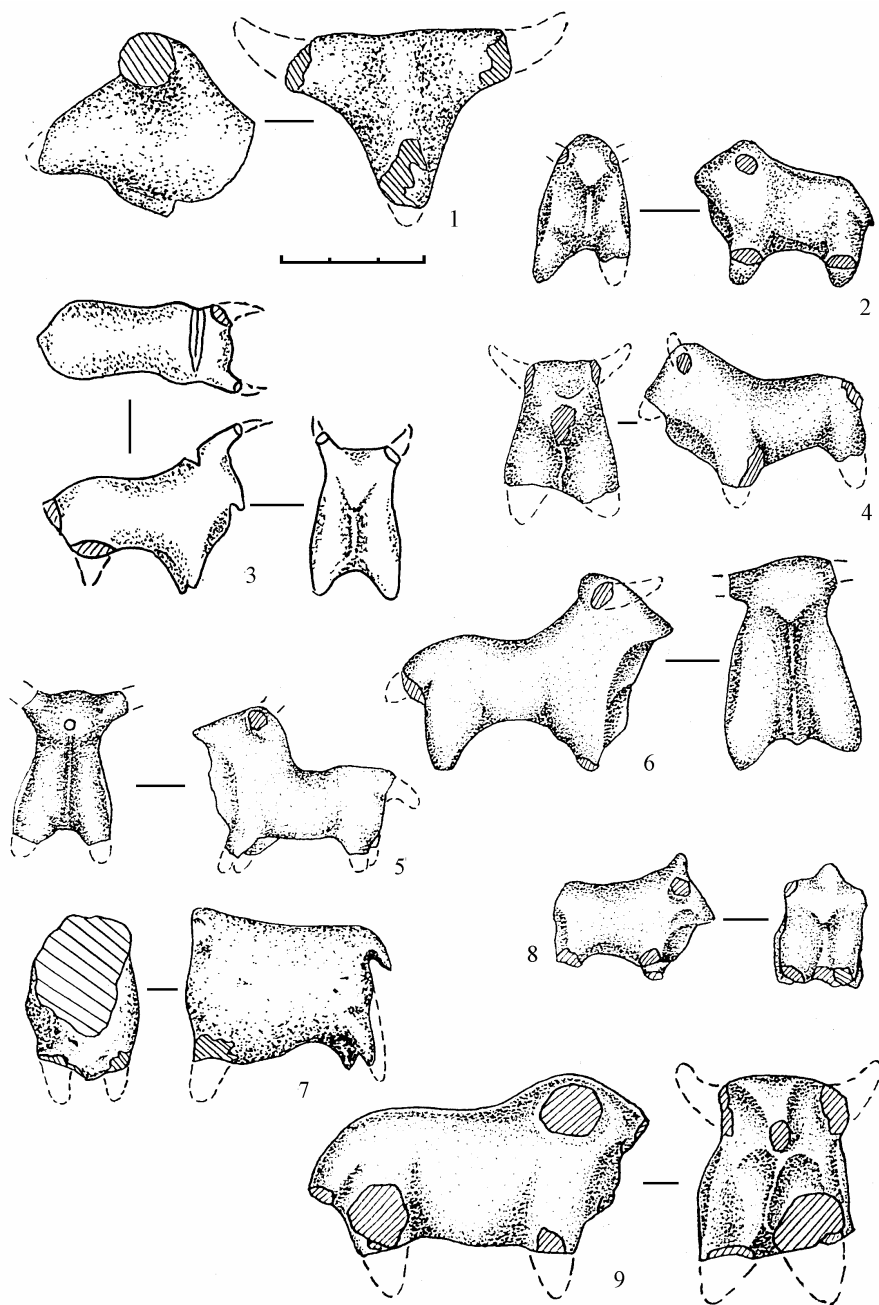

Рис. 2. Зооморфна пластика з голіградських поселень у Подністер'ї.
Скульптурки свиней. Лисичники
Fig. 2. Zoomorphic plastic from Holigrady group settlements in Dnister region.
Figures of pigs. Lysychnyky

Скульптурки бичків зображують тварин з міцним, незначно витягнутим туловом, короткою шиєю і реалістично переданою головою, на якій невеликими трикутними заглибленнями зображена морда. Ноги схематизовані, їх кінці в більшості випадків відбиті (рис. 3). Характерною видовою ознакою статуєток корів та бичків є підгрудок, змодельований

защипами у вигляді поздовжнього виступу на шиї та грудях. Крім того, деякі екземпляри мають розведені в сторони роги, краї яких, як правило, обламані. Зустрічаються такі роги окремо від фігурок. В поодиноких випадках могли бути зображені корови комолих порід (рис. 3, 8). Скульптурки змодельовані з сіро-жовтої глини з домішкою шамоту. Від такої скульптурки з Федорівки збереглась тільки задня частина [Свешніков, 1959, табл. V, 6; Малеев, 1989, табл. IV, 5]. Такі скульптурки походять з Мишковичів [Малеев, 1989, табл. IV, 3], Блищанки (рис. 3, 7) [Малеев, 1989, таб. IV, 6; 1992, обр. 3, в], Голіградів [Малеев, 1989, таб. IV, 4] та Лисичників (рис. 3, 1–6, 8, 9) [Малеев, 1989, табл. IV, 1, 2]. В ряді випадків підкреслені статеві ознаки (рис. 3, 7). Розміри цих статуєток такі ж, як і у фігурок свиней.

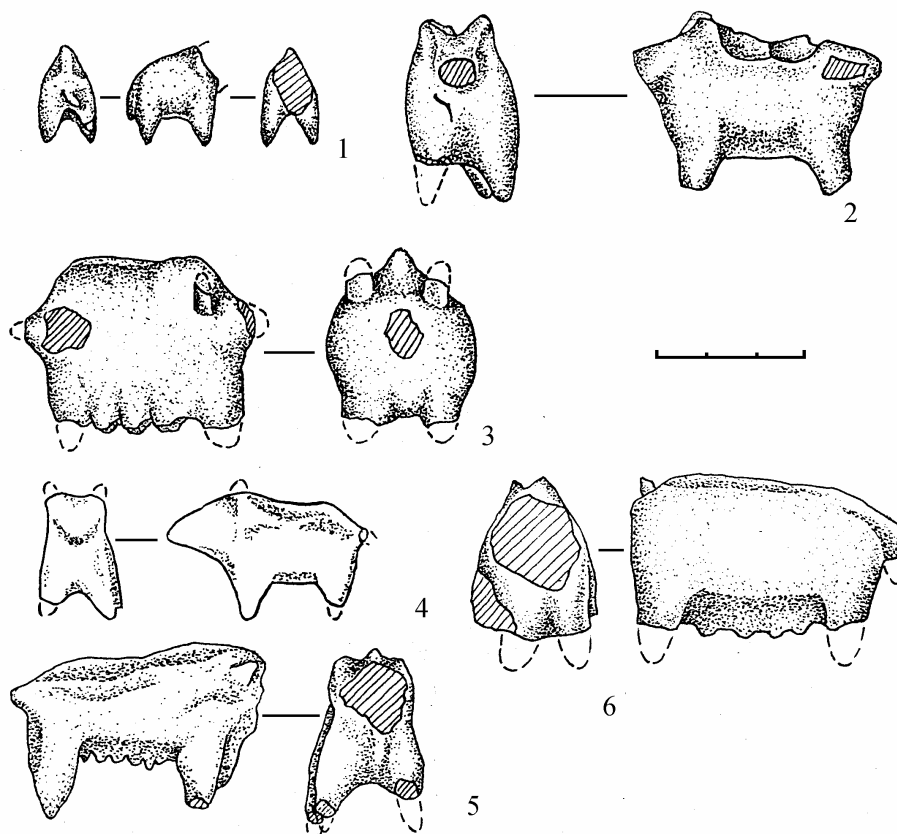

Рис. 3. Зооморфна пластика з голіградських поселень у Подністер'ї. Скульптурки бичків. 1–6, 8, 9 – Лисичники, 7 – Блищанка

Fig. 3. Zoomorphic plastic from Holigrady group settlements in Dnister region. Figures of bulls. 1–6, 8, 9 – Lysychnyky, 7 – Blyshchanka

Скульптурки кіз та овець мають витягнуте тулово, коротку шию та невеличкий хвостик. Конічна мордочка схематично передана одним защипом. Ноги невеликі. Відмінною рисою є, як правило, відігнуті назад рижки з відбитими кінчиками. Такі тоненькі, злегка вигнуті рижки зустрічаються інколи окремо від фігурок, від яких вони відбиті. На окремих екземплярах виразно видно, що рижки піднімались догори та були відхилені назад, як це властиво для кіз (рис. 4). В інших випадках за напрямком спрямованих до спини рижків можна вбачати загнуті баранячі роги, які, однак, не виявлені. Місця зламу рижків нечіткі, тому визначити видову приналежність цих тварин складно. За своїми морфологічними ознаками фігурки кіз та овець дуже подібні між собою та близькі до фігурок корів, від яких відрізняються відсутністю підгрудка. В окремих випадках виразно передані статеві ознаки (рис. 4, 3, 7). Фігурка з Лисичників вірогідно зображує барана [Малеев, 1989, табл. IV, 1]. Такі ж фігурки знайдені у

Голіградах (рис. 4, 2) [Малеєв, 1989, табл. IV, 2; 1992, обр. 4,г.] та Мельниці-Подільській (рис. 4, 5) [Малеєв, 1989, табл. IV, 3; 1992, обр. 4д].

Пропорції усіх груп фігурок відповідають пропорціям зображуваних тварин. Трактування видової приналежності багатьох скульптурок через їх схематичність чи погану збереженість може бути дискусійним.

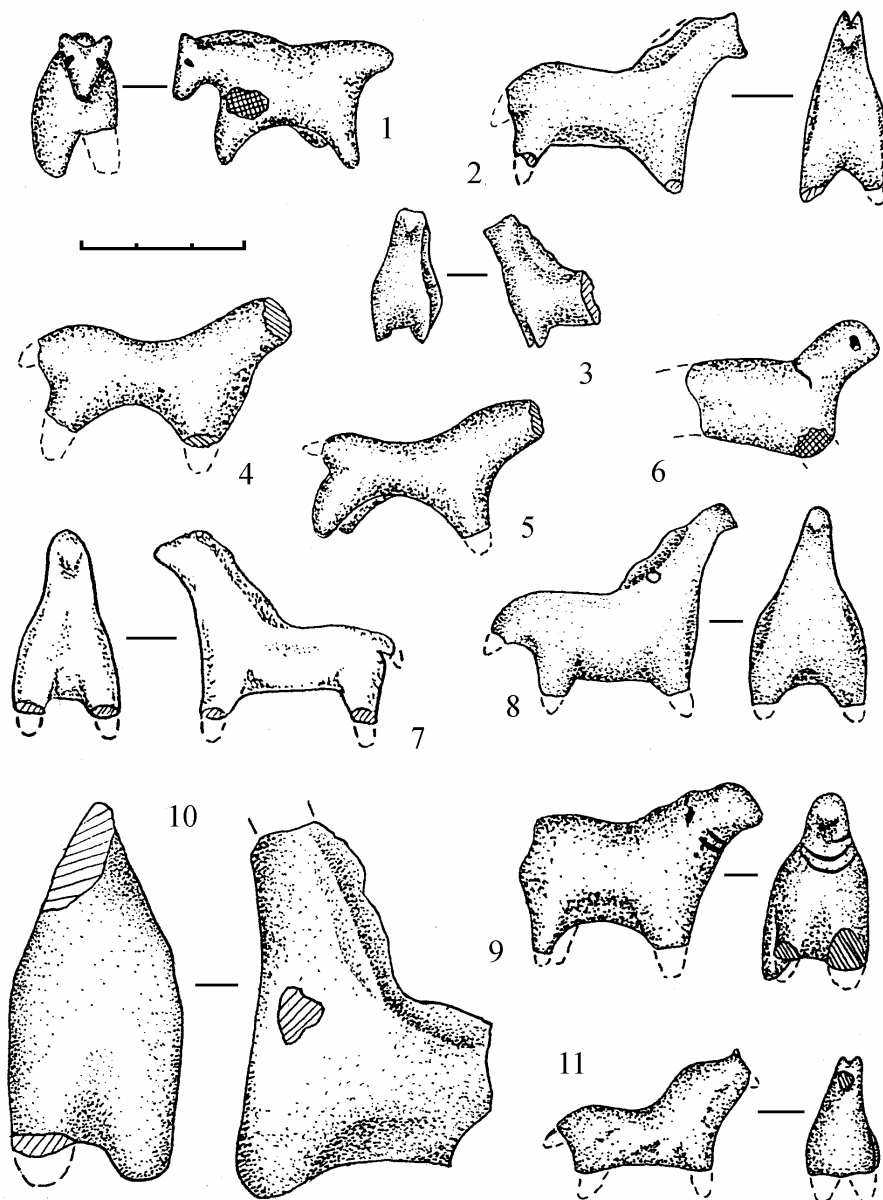

Рис. 4. Зооморфна пластика з голіградських поселень у Подністер'ї. Скульптурки кіз та овець. 1, 4, 6–9 – Лисичники, 2 – Голігради, 3 – Грушів, 5 – Мельниця Подільська
Fig. 4. Zoomorphic plastic from Holigrady group settlements in Dnister region. Figures of goats and sheep. 1, 4, 6–9 – Lysychnyky, 2 – Holihrary, 3 – Hrushiv, 5 – Mel'nytsia Podil's'ka

Зооморфна теракота відома у Подністер'ї в попередніх періодах, а в час, що нас цікавить, була широко поширена в сусідніх культурах на великих територіях, особливо в тих, з якими підтримувались тісні контакти [Sirbu, 1987, s. 91–157, rys. 6, 7]. Саме вони формували близькі образи пластики, та очевидно, подібні міфологічно-релігійні образи, що їх відображали. Однак

автор не ставить за мету узагальнення широко відомих зображень, хоч не можна не враховувати їх вплив на формування багатьох образів. Та це, зрештою, не суттєво з огляду на обсяг нашого дослідження.

Отримане завдяки останнім роботам широке уявлення про зооморфну пластику голіградських племен дає можливість поставити питання про приналежність до цієї групи пам'яток також і інших зооморфних статуєток, зокрема, з поселення Городниця Івано-Франківської обл., які традиційно зараховуються до пам'яток трипільської культури [Кравець, 1954, с. 49–66].

У Подністер'ї знахідки глиняних зооморфних статуєток періоду пізньої бронзи відомі в культурі Ноа. Так, в зольнику з с. Гіндешти знайдені чотири зооморфні фігурки (свиня з поросятами), розташовані майже у його центрі [Мелюкова, 1961, с. 8]. За манерою зображення вони близькі до предметів з Північного Причорномор'я [Мелюкова, 1961, с. 22]. Глиняні статуєтки з поселень гальштатського та ранньоскіфського періодів у лісостеповій Молдові вважаються схематичними зображеннями коней [Мелюкова, 1958, с. 84]. Морфологічно найближчими до наших статуєток є зображення з гальштатського періоду території Румунії [Horedt, 1963, s. 527–534]. Тут, у ямі поряд з цілим начинням знаходилося одинадцять зооморфних статуєток: коні, свині та дрібна рогата худоба.

Морфологічно найближчими є зображення коней, бичків та свиней з чудової колекції зооморфної пластики, з городищ культури Гава-Голігради у місцевостях Теляк та Гранічешті у Румунії [Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991; Laslo, 1994, fig. 46; 47; 48; 49].

Предмети зооморфної пластики відомі у ряді культур цього періоду, зокрема у лужицькій та висоцькій, де поширені, також, орнітоморфні зображення. Часто зустрічаються вони у милоградській культурі, з-поміж яких переважають зображення коня [Мельниковская, 1967, рис. 56; 57].

Згідно з наявними визначеннями остеологічних матеріалів на поселеннях переважали кістки домашніх тварин. Основними видами були бик домашній, кінь, коза чи вівця, свиня домашня, олень благородний. Таким чином, основні види зооморфної пластики відображають реальний склад стада. Слід відмітити, що відомі нам зооморфні статуєтки зображують переважно домашніх тварин, відтворення яких було найбільш важливим для тваринництва. Поки що нам не відомі такі важливі домашні тварини, як собаки, бо досі не вдалось визначити їх характерні морфологічні ознаки. Їх зображення можна вбачати в стилізованих фігурках з Михалківських скарбів [Свешніков, 1968, рис. 1, 2, 4, 6, 7; 1998, с. 13]. Це ж стосується що і орнітоморфної пластики, хоч на бронзових виробх голіградської групи фігурують зображення водоплавних птахів. Такі підвіски з качиними голівками відомі з бронзового скарбу, знайденого біля с. Смереківка Львівської обл. [Żurowski, 1949, tabl. XLI] та окремої знахідки, виявленої в р. Збруч біля с. Кудринці Тернопільської обл. [Żurowski, 1949, tabl. XLII]. Зображення водоплавних птахів прикрашають бронзовий казан зі скарбу у Кунисівцях Івано-Франківської обл. [Żurowski, 1949, s. 167, tabl. XXX]. Мабуть, в майбутньому ми отримаємо додаткові відомості про диких тварин як за остеологічними матеріалами, так і за предметами пластики.

Винятковою знахідкою на городищі Лисичники є зображення голови оленя (рис. 5, 2). [Maleev, 1996, гус. 2, 1]. Плоска голівка з довгою мордою має у верхній частині гострі виступи, які моделюють ріжки, а по боках зображені вуха. Очі та розріз роту не позначені. Голова тварини міститься на високій міцній шийі, яка закінчується розширеною підставкою, що надає їй більшої стійкості. Висота фігурки від підставки – 4,0 см, довжина голови – 4,7 см. Невеличкі конічні предмети подібного діаметру (як підставка цієї статуєтки) зустрінуті на голіградських поселеннях, котрі звичайно розглядаються у якості накривок до невеличких посудин. Цілком можливо, що саме таку роль відігравав і розглянутий предмет. Однак більш вірогідно, що він був вмонтований (можливо, навіть горизонтально) або просто поставлений на вівтаріку.

Близькою аналогією до головки оленя є знахідка з поселення Брно-Обрани, яке відноситься до перехідного періоду від культур полів поховань та гальштатського типу на території Моравії [Podborsky, 1970, гус. 8, 20]. Це плоский трикутний предмет, що має п'ять виступів на зовнішній стороні, чим нагадує п'ятипальчатку лапу. Культовий виріб в формі

плоскої чотирьопальчатої лапи знайдено також на чорноліському поселенні Дністрівка Чернівецької обл. [Смирнова, 1984, рис. 4, 4; 1985, рис. 12, 4; Смирнова, Кашуба, 1988, рис. 2, 11]. Такі знахідки відомі серед матеріалів гальштатського періоду з Австрії та Моравії, де інтерпретуються як амулети.

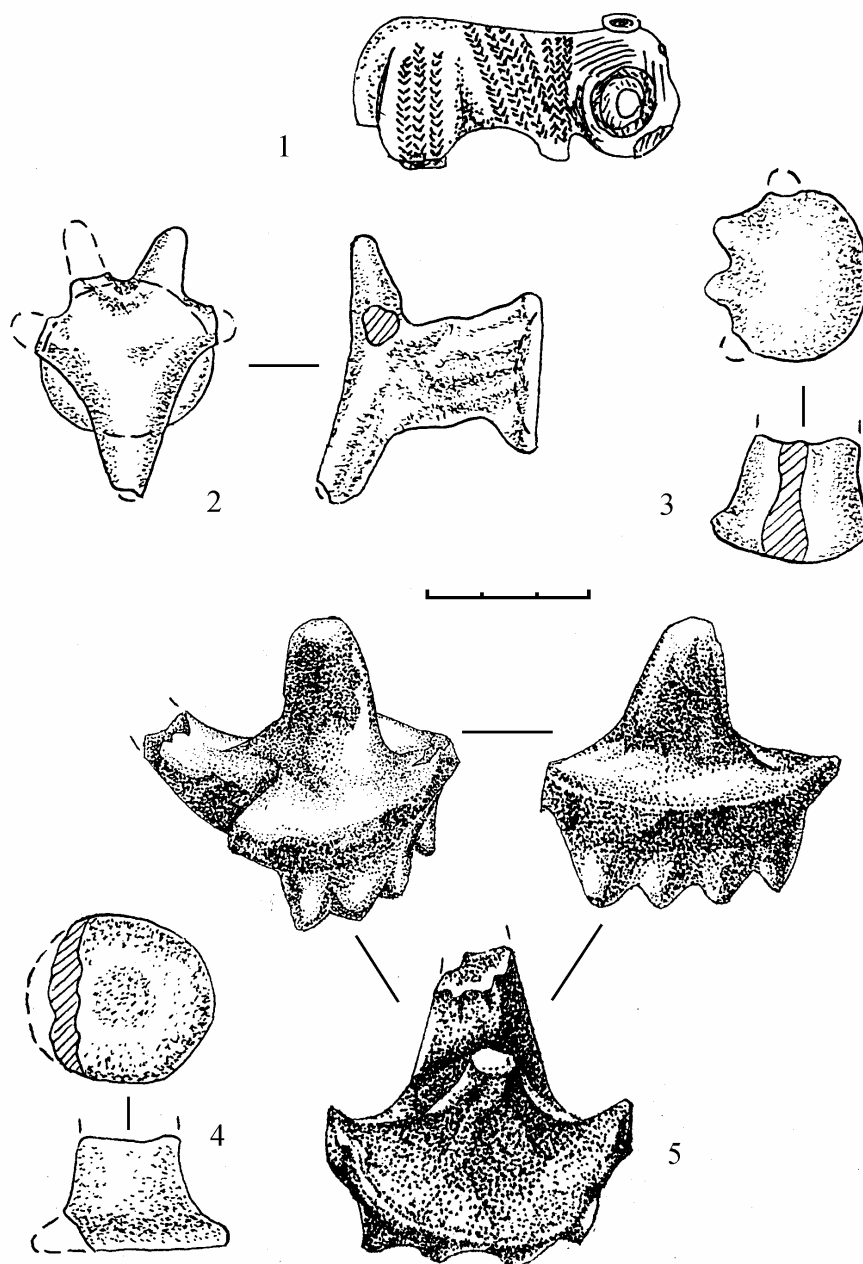

Рис. 5. Зооморфна пластика з голіградських поселень у Подністер'ї. Скульптурки диких тварин. 1 – Мельниця Подільська, 2–4 – Лисичники, 5 – Пилипи
Fig. 5. Zoomorphic plastic from Holigrady group settlements in Dnister region. Figures of wild animals. 1 – Mel'nytsia Podil's'ka, 2–4 – Lysychnyky, 5 – Pylypy

Виразні зооморфні риси має глиняний предмет в формі циліндру, розширена овальна основа якого змодельована у вигляді пальців (рис. 5, 3) [Maleev, 1996, рис. 2, 4]. Це надає йому вигляд лапи тварини. Відсутня частина знахідки ускладнює визначення її функції.

Надзвичайно цікавим є предмет, що нагадує кігтисту лапу (рис. 5, 5) [Maleew, 1996, с. 367, рис. 2, 3], який виявлено в гальштатському шарі поселення Пилипи Коломийського р-ну

Івано-Франківської обл.* Він має форму півкола діаметром 5,5 та висотою 5,0 см з чотирма виступами на нижній площині, які подібні до пазурів на лапі. З протилежної сторони цього предмету змодельований великий, пошкоджений у кінцевій частині “палець” конічної форми, злегка відігнутий догори. У верхній частині виробу змодельований вертикальний конічний виступ, що, вірогідно, імітує ногу. Предмет міг мати практичне призначення і використовуватись як гончарське знаряддя, у якому, очевидно, вертикальний виступ виконував функцію ухвату. Цим виробом за допомогою великого, відігнутого в сторону виступу (“пальця”) прокреслювався геометричний орнамент по завчасно нанесеному малюнку на поверхні посуду перед випалом. Чотири гострих виступи (“пазурі”) могли використовуватись для нанесення характерних для гальштатської кераміки паралельних канелюр. Ухват був розташований саме над чотирма виступами, які були власне робочою частиною знаряддя.

Такі ж предмети у формі кігтистих лап відомі з городища чорноліської культури Григорівка (Могилів-Подільський район) [Артамонов, 1955, с. 103, рис. 2, 2; Смирнова, 1983, с. 63, 65, рис. 6, 11–12; Смирнова, Кашуба, 1988, рис. 2, 11]. Один з них міг використовуватись для нанесення орнаменту у вигляді широких канелюр [Смирнова, 1983, рис. 6, 12], а другий [Смирнова, 1983, с. 6, 11; Смирнова, Кашуба, 1988, рис. 2, 26], вірогідно, мав лише культове призначення. Такі ж знахідки походять з поселення Козія у румунській Молдові, датованого періодом HaB [Laslo, 1972, s. 210, 221–223, гус. 4, 4 a-b].

Знахідки культових предметів у вигляді кігтистих тваринних лап на голіградських поселеннях, на пізньочорноліських пам'ятках та в інших культурах гальштатського періоду свідчать про поширеність цього типу знахідок у лісостеповій частині Подністер'я передскіфського періоду.

Унікальною є глиняна скульптурка лева, що походить з поселення голіградської групи в урочищі Бавка біля Мельниці-Подільської Тернопільської обл. (рис. 5, 1) [Свешніков, 1998, с. 13, рис. 1, 3, 4; рис. 4]. Морда тварини з розкритою пащею має наскрізний поперечний отвір. Вуха сформовані невисокими циліндричними виступами, а вуса і грива прокреслені гострим знаряддям. Тулуб видовжений і закінчується звисаючим вниз масивним хвостом. Ноги та хвіст частково пошкоджені. Лоб, передня і задня частини тулова прикрашені ялинкоподібним орнаментом. Поверхня темно-сіра, майже чорна, лискована. Фігурка висотою 3,5 см і довжиною 7,8 см. репрезентує священну тварину бога сонця, орнамент якої символізує божественну силу природи.

Як слушно зауважив Б. Шрамко, глиняні статуетки є виробами народної творчості і, на відміну від металевих предметів, котрі могли бути виготовлені чужими майстрами і органічно не пов'язаними з місцевою ідеологією, призначались для тогочасного населення регіону [Шрамко, 1976, с. 202]. Це тим більш суттєво для правильного розуміння взаємопроникнення окремих образів, що було можливим завдяки культурно-історичним зв'язкам, внаслідок чого складались близькі образи землеробської міфології, і, можливо, релігійної обрядовості, частковим відображенням якої є культова пластика.

Яку ж роль відігравали зооморфні зображення в житті населення лісостепу? Більшість дослідників дотримуються думки про культове призначення зооморфних статуеток, пов'язаних з землеробськими культами родючості. В основному, ці вірування підтверджують переважно землеробський характер господарської діяльності населення [Малеєв, 1979, с. 88–90]. Як і інші форми суспільної свідомості, релігія тісно поєднана з господарською діяльністю. При наявності розвинутої символіки на предметах матеріальної культури можна припускати високорозвинену обрядовість, пов'язану в першу чергу з землеробськими культами. Основою релігійних уявлень було поклоніння силам, які сприяли родючості, і відповідно, добробуту землероба та скотаря. Атрибутами родючості були і зооморфні зображення.

Важливою для розуміння призначення цих зображень є статуетка з Грушева (рис. 5, 3),** що має великий семантичний зміст. При реалістичному і навіть високохудожньому трактуванні

* Висловлюю вдячність Л. В. Вакуленко за ознайомлення з цими матеріалами.

** Висловлюю вдячність В. М. Коноплі за можливість ознайомлення з цією знахідкою.

корпусу, вим'я зображене схематично. Причому ліпкою чітко позначено, що цей важливий для відображення виду орган належить саме кози. Гострим зряддям прокреслене коло, яке схематично передає вим'я та одночасно символізує сонце, а відповідно – і життя. Тим же інструментом прокреслено хрест, що розділяє коло на чотири частини, зображуючи цим вим'я і слугуючи солярним символом. Наколами позначені тільки дві задні дійки, що, на відміну від корови, характерно саме для кози. Ретельне зображення майстром саме цього органу переконливо свідчить про призначення цієї скульптурки (як культу родючості).

Конкретне використання їх могло бути різним. Частина з них могла бути апотропеями, заміниками жертв, які використовувались у культових обрядах. Так, три червоних смуги на шії фігурки коня в Лисичників (рис. 1, 9) ніяк не нагадують кінську збрую. На спині однієї з фігурок кабана збереглися сліди аналогічного кольору [Малеев, 1989, таб. II, 4; 1992, обр.2, в]. Слід зазначити, що це єдині випадки використання фарби у голіградській кераміці. Не випадковим є і колір, що символізував кров жертвовної тварини.

Сліди червоної фарби, відмічені на одній зі статуеток з Більського городища і, що особливо цікаво, тут наявні також зображення частин туш та окремих органів тварин [Шрамко, 1976, с. 200, рис. 4, 13; с. 204, рис. 6, 17–18; рис. 7, 4].

З магією родючості пов'язані і вотивні зооморфні статуетки. На жаль, не завжди відомі місця їх первісного зберігання, що ускладнює реконструкцію релігійних обрядів. На городищі Лисичники значна їх кількість знаходилась на відносно невеликій ділянці. Тут у 1990, 1991 і 1993 рр. досліджувалось велике святилище. Неподалік від внутрішньої сторони схилу оборонного валу знаходилась плоска, вимашена глиною і пропалена на глибину 5–7 см горизонтальна площадка, яка служила жертвником. Багаторічне сповзання валу призвело до того, що вітвар святилища був порушений і розтягнутий по схилу. Внаслідок цього під великою верствою перемішаної землі знаходились глиняні фігурки та інші керамічні вироби [Малеев, 1993]. Вірогідно, статуетки приносились на це святилище у якості жертвоприношень. Можливо, деякі з них потрапили до спільного жертвника від домашнього вітвара.

Як і на інших пам'ятках, тут представлені типові для цієї культурної групи тварини: коні, корови, свині, вівці і кози. Майстер зумів характерними для зооморфної пластики способами передати особливості, властиві кожному виду тварин. Серед цих статуеток привертає увагу фігурка бичка з Лисичників (рис. 3, 3) з міцним туловом, масивною головою, гострою мордою та широким лобом. Роги злегка розведені і обернуті кінцями вперед. На грудях від морди до передніх ніг сформований характерний для цього виду тварин підгрудок. Ноги короткі, масивні. Висота збереженої частини фігурки – 3,7 см, довжина – 4,2 см. У її верхній частині (поперек шії) ще перед випалом гострим зряддям зроблений глибокий надріз [Малеев, 1993, с. 64, рис. 14, 1; Maleev, 1996, s. 364, gus. I, 1]. Це красномовно свідчить про культове призначення статуетки у якості жертвоприношення і принесення її на жертвник. Ще під час її виготовлення, перед випалом, майстер продумав дію заклання та показав це конструктивно. Глиняні зооморфні статуетки відображали традиції та канони місцевої землеробської міфології

Одним з місць, пов'язаним з магічними обрядами, була яма № 2 на поселенні Блищанка "Горби" [Малеев, Конопля, 1999, с. 54, 55, мал. XV]. Тут, в центрі неглибокої овальної ями зі східчастим спуском знаходився масивний чотиригранний кам'яний стовп висотою 1,7 м, який мав культове призначення. Біля його основи лежав череп оленя, який міг бути принесений у жертву, та глиняна зооморфна статуетка (рис. 3, 7) [Малеев, Конопля, 1999, с. 55, мал. XVI, 6]. На цьому ж поселенні був знайдений ідол-таракальце, що міг використовуватись під час різноманітних релігійних обрядів [Крушельницька, 1976, рис. 12; Свешніков, 1998, рис. I, 5; Малеев, Конопля, 1999, с. 54, 55, мал. XVI, 1]. Принесення у жертву тварин чи частин їх туш, переважно голів, широко відоме за археологічними та етнографічними даними, зокрема у племен лісостепової Скіфії [Андрієнко, 1974, с. 89–96].

Глиняні зооморфні статуетки зустрінуті на ряді гальштатських городищ та біля них, а антропоморфні – тільки на городищах, що може свідчити про знаходження тут культових центрів. Вивчення цих матеріалів дозволяє трактувати призначення деяких городищ одночасно

і як культових центрів. Набагато рідше предмети пластики зустрічаються навіть на добре досліджених поселеннях.

У білогородсько-чорноліський час знахідки глиняних фігурок на поселеннях та зольниках пов'язують з культом вогню та домашнього вогнища. Хоч межиріччя Дніпра і Дністра та Дунайсько-Балканського району було населене племенами різної етнічної приналежності, між ними існували контакти, які виразно простежуються вже у передскіфський період, чому сприяло не тільки територіальне сусідство, а й близький рівень розвитку. Риси взаємозв'язків та взаємовпливів, що знайшли відображення у матеріальній та духовній культурі, зокрема, в мистецтві, є закономірним наслідком історичного розвитку ранніх фракійців та населення українського Лісостепу, хоч такий зв'язок має типологічну, а не етнічну близькість. Важливою групою археологічних знахідок на поселеннях є зооморфні та антропоморфні зображення. Такі предмети могли існувати в середовищі племен, близьких між собою в господарському та культурному розвитку. Зв'язок між населенням на великих просторах був далеко не завжди етнічним, а релігійним. Особливо близькими та зрозумілими різним племенам з землеробською основою економіки були культи та обряди родючості та відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

Андрієнко В. П.

- 1974 Основні культові обряди та споруди у племен лісостепової Скіфії (VII–V ст. до н. е.) // Вісник Харківського університету. Серія історія. – Харків. – № 104. – Вип. 8.

Артамонов М. И.

- 1955 Археологические исследования в Южной Подолии в 1952–53 гг. // КСИИМК. – Вып. 59.

Кравець В. П.

- 1954 Ранньотрипільське поселення в Городниці на Дністрі // Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. – Київ. – Т. 2.

Крушельницька Л. І.

- 1976 Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза. – Київ: Наукова думка.

Малеєв Ю. Н.

- 1976 Литейные формы с поселения Мышковичи в Поднестровье // Энеолит и бронзовый век Украины. – Киев.
- 1979 Религиозные представления населения Верхнего Поднестровья в конце бронзового века // Проблемы эпохи бронзы юга Восточной Европы. – Донецк.
- 1987 Чернолесская культура и гальштат // Киммерийцы и скифы (Тезисы докладов Всесоюзного семинара, посвященного памяти А. И. Тереножкина). – Ч. 2. – Кировоград.
- 1989 Гальштатская пластика Верхнего Поднестровья // Zbornik filozofickej fakulty univerzity Komenskeho. Historica. – R. XXXIX–XL. – Bratislava.
- 1991 Гальштатская пластика лесостепного Поднестровья // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н. э. – V в. н. э. Материалы Международной конференции, Кишинев 1990. – Киев.
- 1992 Култова халщатска пластика от лесостепного Поднестровие // Археология. – Кн. 2. – София.
- 1999 Женские статуэтки гальштатского периода на Украине // Краткие сообщения Одесского археологического общества. – Одесса.

Малеєв Ю. М.

- 1993 Розкопки жертовника на городищі Лисичники // Археологічні дослідження на Україні 1991 року. – Луцьк.
- 1998 Скульптурки жінок культури Гава-Голігради // Carpatica – Карпатика. – Вип. 5. Старожитності Верхнього Потисся та суміжних регіонів. – Ужгород.

Малеєв Ю., Конопля В.

- 1999 Багатошарове поселення Блищанка на р. Серет // Vita antiqua. – I. – Київ.

Мелюкова А. И.

- 1958 Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья // МИА – № 64. – Москва.
1961 Культуры предскифского периода в лесостепной Молдавии // МИА. – № 96.

Мельниковская О. Н.

- 1967 Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке. – Москва.

Свешніков І. К.

- 1959 Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952–1957 рр. // Археологічні роботи музею в 1952–1957 рр. – Львів.
1964 Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі // МДАПВ. – Вип. 5.
1968 О символике вещей Михалковских кладов // СА. – № 2.
1998 До питання про характер вірувань племен голіградської групи // Волино-Подільські археологічні студії. – I. – Львів.

Смирнова Г. И.

- 1983 Материальная культура Григоровского городища (к вопросу формирования чернолесско-жаботинских памятников). – АСГЭ. – Вып. 23.
1984 О формировании позднечернолесской культуры на Среднем Днестре (по материалам поселения Днестровка-Лука) // АСГЭ. – Вып. 25.
1985 Поселение у с. Днестровка – памятник чернолесской культуры на Днестре // АСГЭ. – Вып. 26.

Смирнова Г. И., Кацуба М. Т.

- 1988 О двух локальных группах культуры позднего Чернолесья на Среднем Днестре // АСГЭ. – Вып. 29.

Шрамко Б. А.

- 1976 Новые находки на Бельском городище и некоторые вопросы формирования и семантики образов звериного стиля // Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии. – Москва

Horedt K.

- 1961 Hallstattische Tierfiguren aus Lechinta de Mures // *Dac'ia*, n.s. VII, Bucuresti.

Laslo A.

- 1972 O asezare hallstattianiana la Cozia (jud.Jasi). *Archeologia Moldovei*, 7.
1992 Inceputurile epocii fierului la est de Carpati. *Culturile Gava-Holihradu si Corlateni-Chisinau pe teritoriul Moldovei*. – Bucuresti.
1996 Sur la plastique anthropomorphe de la civilisation Gava-Holihradu // *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Srodkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi*. – Kraków.

Maleew J.

- 1996 Nowe znaleziska Halsztackiej płytyki zoomorficznej z Podniestrza. *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Srodkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi*. – Kraków.

Podborsky V.

1970. *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*. – Brno.

Sirbu. V.

- 1987 Figurinele antropomorfe si zoomorfe traco-geto-dacice din prima si doua epoca a fierului Istros, 5.

Śmiszko M.

- 1939 Compte rendu provisoire des fouilles dans l'enceinte neolitique de Horodnica, district de Horodenka // *Bulletin de l'Academie Polonaise des Sciences et des Letteres*. – Cracovie.

Sulimirski T.

- 1936 *Kultura wysocka*. – Kraków.

Vasiliev V., Aldea I. A., Ciugudean H.

- 1962 *Civilizatia dacica timpurie in aria intracarpatica a Romaniei. Contributii arheologice: asezarea fortificata de la Teleac*. – Cluj-Napoca.

Żurowski K.

1949 Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru // PA. – T. VIII.

Jurij MALEEV

ZOOMORPHIC PLASTIC OF THE TRIBES OF
HOLIHRADY GROUP IN THE DNISTER REGION

The paper discuss with issues of zoomorphic plastic of the tribes of culture of Thracian Hallshtat of Forest-Steppe part of Upper Dnipro region, which are not investigated enough yet. Terra-cotta sculptures of animals (horses, pigs, bulls, lions, deer etc), their typology and technology of manufacture are analyzed. Spiritual aspect of terra-cotta figures, connected with agricultural cults is shown. Part of zoomorphic plastic may be used as surrogates of preys. Sculptures of animals are associated with centers of cult, which were situated in hill-forts of Hallshtat period.